

Posebno mu je bila pri srcu Francija, kjer je še pred vojno preživel počitnice in se izpopolnjeval v jeziku, čeprav ga je že mati doma učila francoščine. Od zgodovinarjev so mu bili zelo blizu privrženci Annalov, pa tudi s francoskimi komunisti se je kar ujemal, dokler se ni začel njihov nezadržan zdrs navzdol. Posebej blizu mu je bila Italija s tamkajšnjimi umetnostnimi spomeniki in lahkotnim stilom življenja, številnimi prijatelji, tudi iz najvišjih družbenih krogov, pa tudi s tamkajšnjimi komunisti je imel zelo dobre stike, zlasti do Berlinguerja. Tudi v Tretjem svetu je bil povsod dobrodošel, zlasti še v Južni Ameriki. Na tem območju je videl velike perspektive za komunistično gibanje. Tam so ga sprejemali tudi državni predsedniki ne glede na strankarske barve. Ves čas svojega delovanja se je povsod zanimal za stanje najnižjih družbenih plasti in za možnosti izboljšanja njihovega položaja, če ne drugače tudi na revolucionarni način, vendar le v teoriji.

Posebnost je Hobsbawmovo razmerje z Združenimi državami Amerike. Ta država je imela do šestdesetih let, v obdobju hladne vojne zelo ostre predpise, ki so preprečevali kakršenkoli vstop komunistov v državo, tudi za prav kratkotrajne obiske. To je onemogočilo Hobsbawmu, kot deklariranemu in mednarodno znanemu komunistu, da bi lahko hodil na znanstvena srečanja, v arhive ali celo na predavateljsko turnejo v tej državi. To je trajalo tako dolgo, dokler si najuglednejše ameriške univerze niso od države pridobile pravico, da vabijo in pridobivajo predavatelje po svoji presoji, tudi če so imeli komunistični predznak. V Ameriki je nato Hobsbawm veliko deloval. Redno je predaval na New York School for Social Research v istem mestu. Ker pa je bila Komunistična stranka v tej državi povsem nepomembna, je veliko sodeloval s sindikati. Zgodovinsko pomemben se mu je zdel New Deal predsednika Franklina Delana Roosevelta.

V sklepu knjige opisuje Hobsbawm svojo življenjsko situacijo. Rojstvo v Egiptu je bilo za njegovo življenjsko zgodbo brez pomena. Čutil se je povezanega z več deželami, počutil se je v njih kot doma, v mnogih drugih deželah je videl marsikaj. Toda v vseh teh deželah, tudi v tej s katere državljanstvom je bil rojen, sicer ni bil nujno outsider (obstranec), vendarle pa nekdo, ki ne spada povsem tjakaj, kjer se nahaja, kot Anglež med Srednjeevropejci, kot priseljenec s kontinenta v Anglijo, kot Jud sploh povsod sam in celo še posebej v Izraelu. Antispecialist v svetu samih specialistov, poliglotni kozmopolit, intelektualac, katerega politična usmeritev in akademsko delo je bilo namenjeno neintelektualcem in celo – za večji del njegovega življenja – med komunisti anomalija, ki so bili v deželah, ki jih je obiskal, politična manjšina. To je bila težava za njegovo zasebno življenje, za zgodovinarja pa je bilo duhovno premoženje, s katerim se je dalo zaslužiti. Na ta način se je lahko uprl skušnjavi, da bi se emocionalno identificiral z jasno omejeno ali izbrano skupino. Ker je identiteta proti nekomu drugače definirana, pomeni torej neidentifikacijo z drugimi. To pa vodi v katastrofo.

Knjiga je prava zakladnica opazanj iz družbene in gospodarske zgodovine 20. stoletja. V njej pa ni skoraj nič o številnih odmevnih knjigah, ki jih je napisal, prav tako o osebnem življenju le okvir, ki ga je zapolnjeval s svojim delom.

Jože Maček

Ljudmila Bezlaj Krevel, **Prvo leto delovanja Poštnega in brzojavnega ravnateljstva za slovensko ozemlje v Ljubljani: katalog k razstavi ob 85-letnici ustanovitve slovenske poštne uprave**. Ljubljana : Tehniški muzej Slovenije, Pošta Slovenije 2003. 80 strani.

Muzej pošte in telekomunikacij je med slovenskimi zgodovinarji slabo poznan. Enako pa bi lahko trdili tudi za vsebine, s katerimi se ukvarja. Že približno 15 let, od tedaj ta muzej v okviru Tehniškega muzeja Slovenije tudi deluje, si na tem področju z marljivim dolgoletnim muzealskim delom prizadeva dr. Ljudmila Bezlaj Krevel. Časovni zaostanek pri bolj organiziranem vrednotenju slovenske poštne in telekomunikacijske dediščine, ki smo mu bili priča pri nas pa je bilo ob muzejskem delu nujno začeti vrednotiti predvsem in tudi skozi zgodovinsko znanstveno in kritično raziskovanje.

Ocenjeni lepo opremljen katalog in razstava *Prvo leto delovanja Poštnega in brzojavnega ravnateljstva za slovensko ozemlje v Ljubljani* je tako izdelek tega dvojnega dopolnjujočega avtoričinega prizadevanja, s katerim išče in utira pot temu integralnemu delu slovenske zgodovine tako na slovenskem muzejskem kot tudi zgodovinopisnem »soncu«.

Z razstavo, ki je bila ob pomoči Pošte Slovenije d.o.o. odprta 21. novembra 2003 v okviru stalne zbirke Muzeja pošte in telekomunikacij v Škofji Loki in s katalogom razstave je tako med nas prišlo novo delo, ki sicer časovno in vsebinsko obravnava le enega od segmentov naše zgodovine, ni pa zato nič manj pomembno, saj nam lahko zelo pomaga ob razkrivanju dolgoročnega razumevanja širših kulturno-političnih razmer, v katerih so se znašle slovenske dežele takoj po razpadu Avstro-Ogrske in vzpostavitvi Države SHS ter kasneje Kraljestva Srbov, Hrvatov in Slovencev. Uravnotežen pogled zgodovinarke daje namreč med drugim slutiti ne le o burnih razmerah konca drugega desetletja 20. stoletja, ampak nam skozi obravnavo odpira vprašanja o upravno-političnih in kulturnih razmerjih med Slovenci in drugimi južno-slovanskimi narodi (pa tudi Nemci) v času, ki je sledil.

Ker dovršen del vsebine kataloga časovno sovpa z enomesečnim obdobjem Države SHS, je z obravnavanega vidika gotovo zanimivo tudi razumevanje stopnje slovenske samouprave v okviru te kratkotrajne državne tvorbe. Posebej ob dejstvu, da je katalog izdan ob 85. obletnici ustanovitve slovenske poštne uprave, bi morda kdo pričakoval, da gre tokrat za načrtno iskanje ali po možnosti celo ustvarjanje naše doslej prezrte nacionalne (poštne organizacijske) samopodobe. Pa ni tako. Nova monografija nam ponuja »zgolj« še en pogled na ta čas, ki so ga zgodovinarji že osvetljevali. Gotova in nesporna odlika ocenjenega dela pa je, da je to dinamično in prelomno obdobje slovenske zgodovine prvič bolj natančno in vidno obravnavano skozi dioptrijo poštne, telegrafske in telefonske uprave.

Pomembno dejstvo iz obdobja Države SHS je, da v tem kratkotrajnem obdobju ni prišlo do ustanovitve centralne državne poštne uprave. Narodne vlade v Zagrebu, Sarajevu in Ljubljani so samostojno urejale organizacijo poštne, telegrafske in telefonske službe. Slovenska narodna vlada je tako novembra 1918 v Ljubljani ustanovila Pošno in brzojavno ravnateljstvo. Bilo je tako prvič, da je postalo središče ptt dejavnosti znotraj novih državnih meja. Slovenske dežele so bile namreč prej pod pristojnostjo petih poštних direktij, ki so ostale vse zunaj področja delovanja ljubljanske narodne vlade (Trst, Gradec, Celovec, Szombathely, Pecs).

Poštna, telegrafska in telefonska dejavnost je bila pod pristojnostjo poverjenišтва za promet. Poverjenišтво, ki ga je vodil dr. Pavel Pestotnik, je pripravilo, da se je tržaško ravnateljstvo skupaj z aktivnim materialom nanašajočim se na naše ozemlje preselilo v Ljubljano. Narodna vlada v Ljubljani je na seji 15. novembra, kjer je imenovala tudi vodjo poštne in brzojavnega ravnateljstva dr. Janka Debelaka, sprejela sklep o preselitvi. Tako je vlada zadostila zelo pomembnim določbam, ki jih je določala s 14. novembrom datirana Naredba o prehodni upravi, ki je v svoji osmi točki določala, da se za vse ozemlje, kjer je slovenska vlada izvajala svoje upravne in oblastne pristojnosti, ustanovi v Ljubljani pošno in brzojavno ravnateljstvo, ki je neposredno podrejeno le slovenski upravi – torej oddelku za promet Narodne vlade v Ljubljani.

Zdi se, tako so avtorici nakazali zgodovinski viri, da so bile razmejitve v pristojnostih med vrhovnim Narodnim vijećem v Zagrebu in narodnimi vladami pogosto nejasne. Vsaj v zaćetku novembra oziroma vse do *Naredbe 111 celokupne vlade o prehodni upravi na ozemlju Narodne vlade SHS v Ljubljani*, ki je bila v slovenskem uradnem listu objavljena 21. novembra, naj bi bilo tako. Kot praktični primer s poštne področja naj navedem le slovenskega slikarja Antona Koželja, ki je, misleć, da kandidira na razpisu za državne znamke, postal naposled avtor hrvaških znamk. Če ta primer ni ravno vzorćen pa vsaj zrcali čas, ko se v kratkem zadeve še niso uspele konsolidirati in se je v marsikaj vselila zmeda.

Iz teh nejasnih razmer je gotovo izhajalo tudi slovensko razumevanje položaja ptt uprave. Slovenci so se namreć tedaj počutili organizacijsko tako sposobne, da je slovenska poštna uprava pričakovala veliko. Raćunali so celo na pridobitev posebnih pristojnosti za področje celotne Države SHS. Tako so raćunali z izključujoćo pravico pri izdaji državnih znamk. Zato so v nasprotju s hrvaško in bosansko-hercegovsko pošno upravo, kjer so tiskali svoje znamke, v Ljubljani poskrbeli za tisk znamk Države SHS. Podobno so pričakovali, da bi se zgodilo tudi z novembra v Ljubljani ustanovljenim Poštno-ćekovnim uradom, ki je kasneje kot Kraljevi poštni ćekovni urad posloval v Ljubljani od prve polovice leta 1919. Toda obakrat je upanje, da bo strokovna usposobljenost slovenskega poštnege osebja, gospodarska razvitost in ugodne prometne povezave s tujino razlog zato, da slovenske pristojnosti postanejo tudi državne, rodilo razočaranje.

Prav težko si zatem predstavljamo, v kakšnem položaju se je znašla slovenska ptt služba šele po maju 1919, ko je bila ukinjena samouprava ljubljanskega ravnateljstva. Politićna stvarnost v novem

Kraljestvu Srbov, Hrvatov in Slovencev je slovenski ptt službi, ki je pričakovala več, naposled pa dobila celo manj od tega, kar so v sicer kratkem času pridobili, krepko prirezala krila. Tedanja realnost je namreč maja 1919 postala centralistično urejena ptt državna služba. Ptt v Sloveniji je postal odvisen od beograjskega ministrstva, ki je trdno v rokah držalo škarje in platno. Razmere so zahtevale vnovično prilagoditev. Iz sicer težje situacije je bilo posledj potrebno potegniti čim več.

Toda spremembe terjajo čas in nekateri znaki uprave ptt na Slovenskem od razpada habsburške monarhije do formiranja Kraljevine SHS (mimogrede, avtorica opozarja, da je bila kratica SHS v kraljevini uradno prepovedana!) se niso mogli spreminjati kar čez noč. Kot zunanji znak politične oziroma poštne uprave na slovenskih tleh so to bile zagotovo poštne znamke. Znamke so etiketa oblasti. Če je človek sposoben zamenjati oblast čez noč, na žalost novih oblastnikov, ta ni sposoben v hipu zamenjati vseh utečenih znakov in praks bivše oblasti, četudi si za to krčevito prizadeva. V Sloveniji so tako po razpadu dvojne monarhije še vedno ostajale v rabi stare avstrijske znamke, uradno tudi brez pretiska. Pretisk starih avstrijskih znamk je v večji seriji poznan le pri t.i. Celjski izdaji, ki pa v poštnem prometu ni bila uporabljena. S pretiskom pa so bile za kratek čas v poštni promet vpeljane t.i. Prekmurske znamke, to so bile pretiskane stare madžarske znamke. V Sloveniji se je tako s starimi avstrijskimi znamkami poslovalo vse do priprave novih znamk slovenske poštne uprave. Narodna vlada, kot je bilo že poudarjeno, se ni odločila za izdajo izključno slovenskih znamk, kot je bilo v drugih delih države, ampak je izdala znamke Države SHS. Oblast je osnutke novih znamk zaupala slikarju Ivanu Vavpotiču, ki je pripravil več predlogov. Komisija se je odločila za danes zelo poznanega »verigarja«, ki je po mnenju avtorja samega – zanimivo – bil slaba izbira. Avtor ga je označil kot »gladek simbolični kič«. Po tem motivu so dobile ime tudi vse ostale Vavpotičeve podobe na znamkah. Zanimivo je tudi to, da so »verigarji« kot eden redkih simbolov, ki nas Slovence danes (npr. v šolskih učbenikih) veže na Državo SHS, začeli izhajati šele po združitvi Države SHS s kraljevino Srbijo. Iz prometa so bili izvzeti novembra 1921, ko so že izšle prve skupne državne znamke.

Toda ptt služba ni le uprava in njena določila, ki jih, kot je razvidno iz znanstvenega aparata, avtorica zelo dobro pozna. Ptt služba so predvsem njeni ljudje in njihove življenjske usode. Ljudje, ujeti v obravnavan krajevni in časovni zgodovinski okvir, se ob spretnosti zgodovinarjeve naracije bralcu lahko zelo približajo. Zelo dobro je, da se avtorica tega zaveda in tega si je, po mojem mnenju, želeli še več. V katalogu, ki ima v svoji sredici cilj predstaviti slovensko ptt upravo, bi se vpogledu v usodo poštних uslužbencev avtorica zlahka ognila, posebej vpičo obsega in časovne stiske, vendar temu ni tako. Predvsem iz opisov dinamičnih in hipnih vojaško-političnih razmer se lahko približamo »malemu« ptt uslužbencu. V negotovih razmerah in v času preobratov na Štajerskem, v Prekmurju, na Primorskem in na Koroškem so bili končno le ljudje in njihova dejavnost tisti, s katerimi lahko dokončno pretehtamo paragrafe iz mirovnih pogodb in uradnih listov.

Ptt uslužbenci, katerim je avtorica tudi posvetila razstavo in katalog, so se v času sprememb znašli sredi velikega kadrovskega vprašanja. Nove službe so okrepili sicer nekateri izkušeni slovenski uslužbenci iz graške, celovške in tržaške direkcije; obenem pa so se v nezavidljivem položaju znašli številni nemški uradniki. Zanimivo je bilo v Mariboru, kjer so pošto vodili v glavnem Nemci, ti pa se tudi po Maistrovi zasedbi niso hoteli ukloniti slovenski poštni upravi. Tako sta nekaj časa na kolodvorski pošti – kako nenavadno – delovala celo dva urada. Nemški je prejemal navodila iz Gradca, slovenski pa iz Ljubljane. Šele ko je bil razorožen mariborski Schutzwehr in ko je novim razmeram v državnih službah sledila stavka, so bili odpuščeni tisti nemški uradniki, ki niso priznavali slovenske vlade. V Mariboru je bilo odpuščenih 337 poštних uslužbencev. V novi ptt državni servis je zavel nov veter.

Ob uvedbi slovenskega uradovanja je bilo potrebno poskrbeti za poenotenje slovenske terminologije. Ljubljansko pošno in brzojavno ravnateljstvo je izdalo Kratko nemško-slovensko pošno izrazoslovje. Kakopak so v poslovanju še najbolj motili zunanji znaki. Iz dvojezičnih poštних žigov so uslužbenci izklesali nemške napise, iz uniform so trgali oznake. Da bi pripravili nove, ni bilo sredstev. Kot izvemo, so bili še najbolj napeti in razburljivi prevzemi poštних uradov. Vojškim akcijam so neposredno sledile dejavnosti ptt služb. Vojaku je takoj za petami sledil ptt uslužbenec. Ta je v vsakem primeru pohitel s svojimi nalogami, pa najsi je šlo za vzpostavlanje službe ali bliskovito bežanje in reševanje imovine.

Navkljub povsem razumljivi situaciji se bralec šele skozi branje dela bolj jasno zave, kako ključna je bila vloga ptt službe v prelomnih obdobjih in kako pomembna je ta nasploh v upravnem delovanju. Družbena praksa je namreč to vlogo potopila na nivo samoumevnega. S tem pogosto prezremo, da igra

ptt služba vloga hrbtenjače, ki prenaša nujne živčne impulze. Ta proces se je z zgodovinsko-tehničnim razvojem le še potenciral, toda še vedno drži dejstvo, da se človekov pogled na ptt službe sklada z zgodovinskimi krajevnimi in časovnimi lastnostmi. Ptt službe so bile, ostajajo (in bržkone bodo) odraz zgodovinskega časa.

Torej, če danes poštna služba v nabiralnike zatika reklamni material, je to odraz sodobnih razmer, tako kot je bilo zrcalo razmer obravnavanih v ocenjenem katalogu vedno pogojeno s tedanjimi vojaškimi, političnimi ali kulturnimi razmerami, ko se je prvič znotraj slovenskih meja vzpostavil sedež organizirane ptt službe. Ljudje smo pač »žrtve« zgodovinskih procesov. Psi pa menda za poštarji od vedno enako lajajo.

Borut Batagelj

Janez Stanovnik, *Aleš Stanovnik in njegov čas*. Ljubljana : Zveza združenj borcev in udeležencev NOB, 2003. 159 strani.

Spominska literatura je za zgodovinarje zelo zanimiv in uporaben zgodovinski vir. Seveda velja ob njeni uporabi upoštevati nekaj značilnosti, ki so povezane s pisanjem tovrstne literature. Janez Stanovnik je v predgovoru k svoji knjigi *Aleš Stanovnik in njegov čas* zapisal, da se zaveda možnosti izgubljanja verodostojnosti spominov, »če gre za sorodnika (*Aleš je njegov stric*) in svoja lastna doživetja«. Zato je k svojim spominom pritegnil različne dokumente, ki njegove spomine »potrjujejo ali osvetljujejo«. Uporaba različnih dokumentov je bila zagotovo bolj potrebna za opisovanje delovanja Aleša Stanovnika v dvajsetih letih, saj se takratnih dogodkov Janez Stanovnik, zaradi svoje mladosti, pač ne more spominjati. Zelo verjetno je, da del besedila, ki opisuje prvo desetletje Kraljevine SHS, vključuje tudi spomine Aleša Stanovnika na ta čas. Te spomine pa bi lahko avtor knjige poslušal v družinskih pogovorih, ki jim je bil priča. Tisti del besedila, ki opisuje trideseta leta in čas po okupaciji, je v večji meri lahko prežet s spomini. Ni nepomemben tisti del avtorjevih zahval, kjer omenja družinski arhiv. Ta bi bil zagotovo zanimiv tudi za profesionalnega zgodovinarja.

Janez Stanovnik je knjigo razdelil na več kot petnajst poglavij, katerim sledi nekaj pesmi, ki so jih različni avtorji napisali Alešu Stanovniku v slovo. Dodani so tudi pregledi spisov Aleša Stanovnika ter viri in literatura. Pisec knjige je v svoji pripovedi bolj ali manj tekoče sledil življenju Aleša Stanovnika.

Aleša Stanovnika so obkrožali ljudje, ki so bili politično aktivni, tako da je bil njegov vstop v politiko pravzaprav samoumeven. Njegov oče je bil leta 1920 izvoljen v Ustavodajno skupščino Kraljevine SHS, njegov brat Ivan, oče avtorja knjige, pa je bil leta 1923 ljubljanski podžupan. To podžupanstvo je bilo rezultat politične povezave imenovane Zveza delovnega ljudstva. Janez Stanovnik v nekaj poglavjih opisuje Aleševe poglede na konkretna politična dogajanja v drugi polovici dvajsetih let, kakor jih je doživljal kot študent in mlad pravnik. Predvsem so tu zanimivi deli, povezani z različnimi študentskimi društvi.

V tridesetih letih se je Aleš Stanovnik neposredno vključil v politično življenje. Aktiven je bil na Jesenicah, kjer je imel odvetniško pisarno. Upoštevanja vredna je bila njegova opredelitev, da je potrebno začeti politično delovati na dnu oz. na prvi stopnji to je občina. Tako je bil l. 1936 nosilec kandidatne liste za občinske volitve na Jesenicah. Lista je bila sestavljena v duhu ljudske fronte. S približevanjem vojne je bil Aleš Stanovnik vse bolj prepričan o nujnosti splošne politične povezanosti zaradi obrambe nacionalnih interesov. Eden od izrazov tega prepričanja je tudi Kamniška izjava krščanskih socialistov iz l. 1938. V njej je omenjeno nasprotovanje komunizmu zaradi njegove revolucionarnosti. Vendar pa je po mnenju Janeza Stanovnika bistven zaključek, kjer izjava poudarja pripravljenost za sodelovanje krščanskih socialistov z vsemi, ki nimajo v svojem programu nasprotovanja veri v Boga, četudi vere ne izpoveduje. Konec leta 1938 je Aleš Stanovnik kandidiral na volitvah za jugoslovanskega poslanca na Mačkovi opozicijski listi.

Kratek prikaz knjige o Alešu Stanovniku naj končam z nekaj besedami o zadnjih poglavjih, namenjenih vojni. Ta del obsega skoraj polovico knjige. Namen tega dela knjige je opisati Aleševe aktivnosti od okupacije do njegove prezgodnje tragične smrti pred italijanskim strelskim vodom v Gramozni